

NIETZSCHE ALS OPVOEDER

Jan Keij

NIETZSCHE ALS OPVOEDER

of

Hoe een mens wordt wat hij is

Klement | Pelckmans

Friedrich Nietzsche 1871

35. Das "Fragment an sich"

Sehr langsam

p

anschwellend

da capo con malinconia

© Uitgeverij Klement, Zoetermeer 2011
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Prezns – Marco Bolsenbroek
Omslagfoto: Brigitte van der Kolk

ISBN 978 90 8687 081 3 (Nederland)
ISBN 978 90 289 6495 2 (België)
D/2011/0055/297

INHOUD

WOORD VOORAF 9

- I NIETZSCHE: LEVEN EN WERK 13
 - 1.1 Nietzsches leven 13
 - 1.2 Nietzsches werk 23

- 2 IMMANUEL KANT: VOORLOPER 27
 - 2.1 De wereld volgens Kant 27
 - 2.2 Kant en Nietzsche 36

- 3 ARTHUR SCHOPENHAUER: INSPIRATOR 41
 - 3.1 Schopenhauer en de twee werelden 42
 - 3.2 De wil verder uitgelegd 51
 - 3.3 Zeg *nee* tegen het leven 55

- 4 NIETZSCHE: WIL TOT MACHT 63
 - 4.1 Terugblik 64
 - 4.2 Wil tot macht 65
 - 4.3 Wil tot macht: ironie, beheersing en nihilisme 80

- 5 HET BEWUSTZIJN 87
 - 5.1. De weg naar Nietzsche: Descartes, Kant, Schopenhauer 87
 - 5.2. Het bewustzijn volgens Nietzsche 93
 - 5.3 Bewustzijn en ‘waarheid’ 107

- 6 NIETZSCHE EN HET RELATIVISME 115
 6.1. Het geloof in waarheden 116
 6.2. Het ongelooft in waarheden 118
 6.3. Relativisme als een nihilisme: oproep tot autonomie 136
- 7 DE MORAAAL 145
 7.1. Inleiding: relativistische moraal 146
 7.2. De herenmoraal 148
 7.3. De slavenmoraal 152
 7.4. Moraal: wil tot macht en zelfstandigheid 171
- 8 DE DOOD VAN GOD 183
 8.1. Gevolgen van het (christelijke) geloof in God 183
 8.2. De dood van God en autonomie 193
- 9 EEUWIGE WEDERKEER 201
 9.1. De argumentatie 202
 9.2. Gevolg voor het persoonlijke leven 210
 9.3. De eeuwige wederkeer: letterlijk of figuurlijk 215
- 10 DE ÜBERMENSCH 223
 10.1. Misverstanden 224
 10.2. De idee van de Übermensch 227
 10.3. De Übermensch in onze tijd 235
- 11 VRIJHEID OF ONVRIJHEID: 'KIES' MAAR 253
 11.1. Onvrijheid en vrijheid: verstand en ervaring 254
 11.2. Onvrijheid bij Nietzsche 258
 11.3. Vrijheid bij Nietzsche 266
 11.4. Vrijheid of onvrijheid? Kies maar! 272
- 12 TIJD EN VRIJHEID 277
 12.1. De historische ziekte 278
 12.2. De genezing van de historische ziekte 283

	12.3. De persoonlijke genezing van de historische ziekte 293
13	HET LIJDEN 301
	13.1. Schopenhauer en het lijden 302
	13.2. Nietzsche en het lijden 309
14	SLOT: HOE EEN MENS WORDT WAT HIJ IS 321
	14.1. Logische inconsistentie en existentiële consistentie 321
	14.2. Word die je bent: wenken en adviezen 327
15	NIETZSCHE CONTRA NIETZSCHE MET LEVINAS 339
	15.1. Inleiding 340
	15.2. Een perspectief van belangeloosheid 343
	15.3. Een vergelijking van Levinas met Nietzsche 355
	BIBLIOGRAFIE 375
	REGISTER 381

“Filosofie betekent uit vrije wil in ijs en hooggebergte leven.”

Ecce Homo

“Wie een schepper wil zijn in het goede en kwade, die moet eerst een vernietiger zijn en waarden stukbreken.”

Aldus sprak Zarathoestra

“De opgave schijnt te zijn om via de puinhopen het bouwwerk te moeten zoeken, al toont dit zich ook aan niemand als een eenduidig en gereed geheel. Het zoeken van het verborgen bouwwerk slaagt slechts als men zich ertoe verhoudt, alsof men het zelf moet uitvoeren.”

Nietzsche – Einführung in das Verständnis seines Philosophierens van Karl Jaspers

WOORD VOORAF

*Ieder is voor zichzelf de verste, – voor onszelf zijn we
geen ‘mensen van de kennis’...
De genealogie van de moraal*

*Tot de humaniteit van een meester hoort het, zijn
leerlingen voor hem te waarschuwen.
Morgenrood*

Het lezen van dit boek houdt een risico in. Niet omdat het moeilijk te begrijpen zou zijn, nee, want mijn uitleg van Nietzsche is zonder overbodige opsmuk, in klare taal geschreven. Ik behoor niet tot het soort filosofen dat op aanzien hoopt door ingewikkeld te schrijven. Ik doe ook niet aan filosofisch muggenziften. Ik schrijf vanuit de lezer, en mijn adagium is: wat ik niet eenvoudig kan uitleggen snap ik zelf niet. Qua bevattelijkheid is dit boek daarom een veilig boek voor allen en voor iedereen¹. Het risico daarentegen is gelegen in het gegeven dat Nietzsche lezen *participierend* lezen is. Het is, zegt Deleuze², “zich samen inschepen”:

“Men heeft zich ingescheept: een soort vlot van Medusa, er vallen bommen rondom het vlot, het vlot drijft naar ijzige onderwaterstromen, of ook naar verzengende rivieren [...]

- 1 Een knipoog naar *Aldus sprak Zarathoestra – een boek voor allen en voor niemand*.
- 2 In *Nietzsche als genealoog en nomade* (Nijmegen, 1981).

samen roeien betekent [...] een op drift raken, een beweging van uit de koers raken.”

Nietzsche, deze meester van het wantrouwen, haalt via scherpzinnige argumentatie overtuigingen van zijn lezers onderuit, met een “op drift raken” als mogelijk gevolg. Maar wie zo de kluts kwijt raakt of radeloos wordt, is nog niet verloren. Want in die chaos en verwarring zit ook de hoop op vooruitgang. Zoals Zarathoestra mooi zegt:

“Je moet chaos in je hebben, om het leven te kunnen schenken aan een dansende ster.”³

De hersenpan kan muf zijn, als een te lang beslagen bed dat smeekt om opschudding. Dan is een grote schoonmaak in de bovenkamer onder leiding van de “filosoof met de hamer” zo gek nog niet. Nietzsche haalt de bezem door versleten clichés, vanzelfsprekendheden en hypocrisie, en hij breekt het nodige weg met zijn slopershamer. De overbodig geworden en schadelijke denkrommel wordt afgevoerd, je doolt nog een tijdje rond in het verwarrende niemandsland tussen oude en nieuwe waarden, om dan vervolgens, na een verbouwing en herinrichting, ‘vernieuwd’, als een dansende ster door het leven te gaan. Want ja, het draait bij Nietzsche tenslotte allemaal om de vraag: “waar leef je voor?” Terwijl Montaigne beweert dat filosoferen leren sterven is, stelt Nietzsche het omgekeerde: “filosoferen is leren leven”. Leren leven, *beter* leren leven, is daarom het oogmerk van dit opschuddende ‘zelfhulpboek’. Het wil een heldere, integrale uitleg van Nietzsches filosofie geven op een wijze die het concrete leven niet onberoerd laat. Met andere woorden: ik bied een gesystematiseerde uitleg die tegelijk de boodschap brengt: ‘wees authentiek’. En aangezien authenticiteit haaks staat op het domweg volgen van Nietzsches gedachtegoed is het motto daarbij zijn uitspraak:

3 Uit *Aldus sprak Zarathoestra*.

“wie niet denkt zoals ik, volg mij.”

Want “kuddes zijn niet best, ook niet als ze achter je aan lopen”⁴. Dus ja, “wees tenminste een lezer van dit boek op zodanige wijze dat het, daarna, door je handelen, kan worden vernietigd en vergeten”⁵. Partij kiezen voor Nietzsche dus door voor jezelf te kiezen. Op die manier kan deze adembenemende denker je veel lucht geven. Misschien zoveel dat je leven na lezing van dit boek in kapitale letters kan worden geschreven.

Opzet van het boek

De kernthema's van Nietzsches denken worden, na een kort overzicht van zijn leven en werk, stuk voor stuk per hoofdstuk besproken, dat wil zeggen op mijn eigen wijze, uitgelegd⁶. De samenhang van de thema's komt in hoofdstuk 14 aan de orde. Die samenhang toont Nietzsche als een, in existentiële zin, consistent denker. In hoofdstuk 15 ga ik hem volgen door niet zoals hij te denken: ik koppel hem aan het gedachtegoed van Emmanuel Levinas⁷, waarbij deze ogenschijnlijke antipoden elkaar op veel plaatsen blijken te raken.

Ik gebruik veel citaten van Nietzsche. In de eerste plaats omdat hij het briljante vermogen heeft scherp, krachtig, mooi en uitdagend te formuleren, een vermogen waartegen ik niet kan opbieden. Op de tweede plaats om mijn interpretatie te rechtvaardigen. Alle citaten, behalve die uit zijn brieven, zijn overgenomen uit Nederlandse vertalingen, zoals vermeld in de bibliografie. De citaten uit *Nagelaten fragmenten* heb ik voorzien van twee getallen, waarbij het eerste verwijst naar het boekdeel van de geciteerde fragmenten, en het tweede naar de bladzijde waar de passage te

4 In *Nagelaten fragmenten* (4/92).

5 In *Ueber die Zukunft unserer Bildungsanstalten* (Kritische Studienausgabe).

6 O.a. de ambiguïteit van zijn teksten leent zich voor een vrije uitleg, die tegelijk getrouw aan Nietzsche wil zijn.

7 Frans denker (1906-1995).

vinden is. Letterlijke citaten van Nietzsche (en van anderen) zijn voorzien van dubbele aanhalingstekens (“...”), en de cursiveringen erin zijn altijd van hem. Enkele aanhalingstekens gebruik ik in alle andere gevallen. De voetnoten bij de tekst zijn voor wie behoefte heeft aan extra informatie. Ze kunnen zonder problemen overgeslagen worden.

Ontstaan van het boek

Zoals al mijn vorige boeken is ook dit boek ontstaan op grond van vele cursussen gegeven aan geïnteresseerde, kritische leken. Zij hebben mij met hun aanwezigheid en opmerkingen opgeleid in het uitleggen van Nietzsche, waarvoor ik ze dank. Veel dank ben ik ook verschuldigd aan ‘proeflezers’ die ik opscheepte met een try-out van dit boek, en die ik dank voor hun vele, kritische en scherpzinnige opmerkingen: John Bos, Louis Keij, Erna Lindenhovius, Wim Laumans, Hanneke Keij en Arie Lameris. Zij hebben, ieder op zijn/haar eigen wijze, vanuit een eigen perspectief en deskundigheid, de leesbaarheid van het boek bevorderd. Peter Heij heeft hierna ‘close reading’ toegepast, en mij daarmee onder andere behoed voor een aantal domme fouten. Tenslotte dank ik mijn vrouw Greetje, die zich regelmatig door Nietzsche ‘aan de kant liet zetten’, maar die desondanks haar centrale positie in mijn leven behield, en wel zodanig dat ik mijn leven graag nog eens zou willen herhalen.